

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВИЗНАВСТВА

Вознюк Андрій Андрійович –
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник, провідний
науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем досудового
розслідування Національної академії
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПІД ЧАС ТРАНСФОРМАЦІЇ СПІВУЧАСТІ

Досліджено проблемні питання кваліфікації злочинів під час трансформації форм співучасті, співучасників і вчинених ними злочинів. Запропоновано правила кваліфікації злочинів за таких обставин.

Ключові слова: форма співучасті; співучасник; трансформація співучасті; трансформація співучасників; трансформація злочинних об'єднань; група осіб; група осіб за попередньою змовою; організована група; злочинна організація; банда; кваліфікація злочинів.

Исследованы проблемные вопросы квалификации преступлений во время трансформации форм соучастия, соучастников и совершенных ими преступлений. Предложены правила квалификации преступлений при таких обстоятельствах.

Ключевые слова: форма соучастия; соучастник; трансформация соучастия; трансформация соучастников; трансформация преступных объединений; группа лиц; группа лиц по предварительному сговору; организованная группа; преступная организация; банда; квалификация преступлений.

The article deals with problems of qualification of crimes during the transformation of forms of participation, partners and

their crimes and the rules of qualification of crimes under the following circumstances.

Keywords: a form of complicity; partner; transformation of ownership transformation partners; the transformation of criminal associations; group of persons; group of persons by prior conspiracy; an organized group; a criminal organization; gang crimes qualification.

Однією з найбільш проблемних категорій кримінальних правопорушень у слідчій та судовій практиках вважають злочини, учинені в співучасті, що зумовлено численністю їх учасників, а, в окремих випадках, і злочинних діянь. Під час розслідування умисних спільних багатоепізодних діянь, учинених декількома особами, виникають проблеми, пов'язані із встановленням ролі співучасника, кримінально-правових ознак злочинного об'єднання й визначенням його виду. Водночас найбільш складними є ситуації, коли в процесі злочинної діяльності співучасник, злочинне об'єднання або й сам злочин перетворюється з одного виду в інший.

У Кримінальному кодексі (КК) України відсутні положення, що визначають правила кваліфікації цієї категорії суспільно небезпечних діянь. Окремі питання щодо цього частково висвітлено в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13. Відповідно до абзацу 2 п. 1 зазначеної постанови, при розгляді багатоепізодних справ судам слід установлювати, на якому етапі злочинної діяльності об'єднання набуло ознак стійкості і до якого саме виду воно належить, маючи на увазі, що нерідко об'єднання зазнає таких змін після вчинення низки злочинів у простих формах співучасті (групою осіб або групою осіб за попередньою змовою) чи трансформується з одного виду в інший (наприклад, декілька організованих груп об'єднуються в злочинну організацію, організована група озброюється й набуває ознак банди) [1, с. 2–6]. Водночас із цього положення є недостатньо зрозумілим, що таке трансформація співучасті, які її форми й види та як необхідно кваліфікувати злочини, учиненні в такій ситуації.

Проблемні питання кваліфікації злочинів, учинених у співучасті, досліджено в працях Д. П. Альошина, М. І. Бажанова, Ф. Г. Бурчака, Р. Р. Галиакбарова, Л. Д. Гаухмана, Н. О. Гуторової, Л. М. Демидової, О. О. Дудорова, С. О. Єфремова, Г. П. Жаровської, І. В. Іваненка, О. О. Кваші, О. Ф. Ковітіді, М. Й. Коржанського, М. В. Корнієнка, Є. К. Марчука, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, А. М. Мельникова, В. О. Навроцького, Б. С. Никифорова, Г. В. Новицького, М. І. Панова, А. О. Пинаєва, О. О. Піонтковського, В. А. Робака, А. В. Савченка, П. Ф. Тельнова, О. М. Трайніна, З. А. Тростюк, І. К. Туркевича, В. І. Тютюгіна, В. В. Українець, Б. С. Утевського, Є. В. Фесенка, І. Я. Фойницького, М. І. Хавронюка, І. Х. Хакімова, Р. Л. Чорного, С. Д. Шапченка, М. Д. Шаргородського, Р. М. Яновича, Н. М. Ярмиш та ін. Однак питання розроблення базових положень кваліфікації злочинів під час трансформації співучасті залишилось поза межами ґрунтовних досліджень.

Отже метою статті є обґрунтування основних положень кваліфікації злочинів під час трансформації співучасті.

Трансформація співучасті в злочині – це зміна її істотних ознак і властивостей, унаслідок чого злочинне об'єднання одного виду перетворюється в інший, змінюється роль співучасників чи вид учиненого ними злочину.

З огляду на те, що співучасть характеризується видами співучасників, злочинних об'єднань і вчинених ними злочинів, доцільно виокремити три форми трансформації співучасті в злочині:

- 1) трансформація форми співучасті (виду злочинного об'єднання);
- 2) трансформація співучасника (його ролі);
- 3) трансформація злочину, учиненого співучасниками (його виду).

Особливості кваліфікації злочинів під час трансформації форми співучасті (злочинного об'єднання).

Трансформація злочинних об'єднань (форм співучасті) – це зміна їх істотних властивостей, унаслідок чого злочинне об'єднання перетворюється з одного виду в інший.

У судовій практиці злочини, учиненні співучасниками, зазвичай кваліфікують як учиненні в складі злочинних

об'єднань, що існували на момент учинення останнього злочину. Однак така практика не відповідає принципам кримінально-правової кваліфікації, оскільки не враховує вчинення злочину в інших формах співучасті ніж та, що існувала на момент учинення останнього злочину.

Визнання злочинного об'єднання групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою чи злочинною організацією залежить від характерних кримінально-правових ознак, яких воно набуває в певний проміжок часу (до, під час або після вчинення злочину).

Численність злочинних об'єднань зумовлює різні види їх трансформації, а саме:

1. Трансформація простої форми співучасті в більш складну (наприклад, організованої групи в злочинну організацію) або ж навпаки (наприклад, організованої групи в групу осіб за попередньою змовою).

2. Трансформація в межах загальних і спеціальних видів злочинних об'єднань, що може мати такі перетворення:

1) злочинного об'єднання загального виду в спеціальний вид (наприклад, організованої групи в банду);

2) злочинного об'єднання спеціального виду в загальний вид (наприклад, банди в злочинну організацію);

3) злочинного об'єднання одного загального виду в другий загальний вид (наприклад, організованої групи в злочинну організацію);

4) злочинного об'єднання одного спеціального виду в другий спеціальний вид (наприклад, банди в терористичну організацію).

3. Зміна форми злочинних об'єднань може відбуватися в переході як до найближчої форми співучасті, так і через одну. Наприклад, декілька злочинів, учиняє група осіб за попередньою змовою, а решту – злочинна організація. У цьому разі об'єднання оминає таку форму співучасті як організована група.

У будь-якому разі злочин, учинений у співучасті, необхідно визнавати вчиненим у складі того об'єднання, ознаки якого були характерні співучасникам у момент учинення кожного злочину до й після трансформації. Наприклад, перший

злочин необхідно кваліфікувати як такий, що учинений групою осіб, а другий – організованою групою.

Причини трансформації пов'язані з набуттям чи втратою об'єднанням тих чи інших кримінально-правових ознак, зокрема залученням до спільної діяльності інших співучасників або їх виходом, набуттям стійкості, ієрархічності, досягненням певної домовленості та ін.

На нашу думку, група осіб перетворюється на групу осіб за попередньою змовою з моменту досягнення змови щодо вчинення нового (другого чи наступного) злочину.

Група ж осіб за попередньою змовою стає організованою групою з досягненням стійкості, відповідного кількісного складу об'єднання й домовленості про вчинення нового злочину.

Водночас організована група набуває ознак злочинної організації з побудовою ієрархічності, появою відповідного кількісного складу та визначенням мети безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

У процесі злочинної діяльності такі об'єднання можуть учиняти злочини в різних формах співучасті, видозмінюватися, тому насамперед, слід закріпити правило, відповідно до якого дії співучасників під час учинення злочинів у складі різних видів злочинних об'єднань мають кваліфікуватися самостійно в кожному конкретному випадку.

До того ж у кожному спільному злочині необхідно з'ясовувати, якими кримінально-правовими ознаками характеризувалось об'єднання на момент його вчинення [2, с. 255–257].

Досить складним є питання про те, як слід кваліфікувати дії учасників, що приєдналися до існуючого злочинного об'єднання, у результаті чого воно трансформувалося в інший вид. Чи можна, наприклад, дії осіб, які вперше брали участь у вчиненні злочину, кваліфікувати як діяння учасників організованого злочинного об'єднання. Очевидно, що можна в тому разі, коли вони усвідомлюють, що є учасниками злочинного об'єднання, яке існувало до їх вступу.

На нашу думку, дії таких осіб слід кваліфікувати як злочин, учинений новоствореним об'єднанням, за умови, що вони усвідомлювали й розуміли свою участь у злочинному об'єднанні.

Особливості кваліфікації злочинів під час трансформації співучасників. Наступним видом трансформації співучасті є трансформація співучасників, що полягає в зміні їх істотних властивостей, унаслідок чого співучасник перетворюється з одного виду на інший. Наприклад, виконавець набув статусу організатора, пособник став виконавцем, організатор – співвиконавцем тощо.

У судовій практиці здебільшого існують випадки, коли виконавець, підбурювач чи пособник набувають статусу організатора. У цьому разі під час кваліфікації злочинів, учинених у співучасті, необхідно брати до уваги ту роль, яку виконував співучасник на момент учинення кожного злочину в складі об'єднання.

Якщо в першому злочині співучасник брав участь як виконавець, а у другому як організатор, то його дії необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів і ролей, тобто як виконавця першого злочину й організатора другого.

На відміну від попереднього різновиду трансформації у цьому разі можливе поєднання в одній особі співучасників різних видів, наприклад організатора й виконавця. Г. П. Жаровська такий факт називає суміщенням функцій і ролей [3, с. 186].

Трансформацію ролі співучасника слід відмежовувати від суміщення ролей. У результаті трансформації особа виконує іншу роль, ніж та, яку вона виконувала попередньо. Водночас у результаті суміщення ролей особа виконує функції двох і більше різних видів співучасників.

Якщо трансформація ролей відбувається під час учинення одного злочину, то це одночасно вважається й суміщенням ролей в одному злочині.

Водночас можливим є одночасні трансформація та суміщення ролей. Так, наприклад, один із виконавців злочину в групі осіб за попередньою змовою набуває рис організатора, однак разом з іншими учасниками продовжує безпосередньо

брати участь у виконанні об'єктивної сторони злочину. Отже, він трансформується з простого виконавця злочинів в організатора групи, суміщаючи при цьому роль виконавця злочинів, учинених у складі цього об'єднання. Крім того, група осіб за попередньою змовою з появою організатора стає організованою групою.

Таким чином, під час учинення будь-якого злочину в складі злочинного об'єднання слід з'ясовувати роль кожного його учасника. Дії таких суб'єктів слід кваліфікувати залежно від ролі чи ролей, які виконувала особа на момент учинення злочину.

Трансформація співучасника можлива не лише в межах декількох, а й одного злочину. Наприклад, особа розпочинала злочину як пособник, а в подальшому брала в ньому участь як співвиконавець. Очевидним є, що в цьому разі злочин вчинено особою, яка одночасно виконувала функції пособника й виконавця.

З метою забезпечення повноти кваліфікації необхідно враховувати всі ролі співучасника, які він виконував на момент учинення кожного злочину.

Трансформація ролі одного співучасника не завжди впливає на відповідальність інших співучасників, крім випадків, коли в результаті такої трансформації змінюється форма співучасті.

Особливості кваліфікації під час трансформації злочину, учиненого співучасниками. Трансформація злочину, учиненого співучасниками, — це зміна його істотних властивостей, унаслідок чого злочин, учинений у співучасті, перетворюється з одного виду на інший. Наприклад, члени організованої групи таємно проникли до сховища з метою викрадення чужого майна, однак були помічені працівниками охорони. У результаті продовження злочинних дій крадіжка трансформувалася в грабіж.

К. П. Задоя пропонує трансформацію злочинної поведінки кваліфікувати за правилами сукупності злочинів — як незакінчений злочин одного виду (різновиду), тобто первинний злочин, і закінчений (незакінчений) злочин іншого виду (різновиду), тобто трансформований злочин [4–5].

У певних ситуаціях можливою є паралельна трансформація злочину, співучасника й форми співучасті.

Наприклад, учасник злочинного об'єднання на початку крадіжки діяв у складі групи осіб за попередньою змовою як виконавець, однак у подальшому протиправне діяння переростало в грабіж, а отже, учасник набуває статусу організатора. Водночас у результаті такого розподілу ролей об'єднання трансформувалося в організовану групу.

На підставі вищевикладеного можна запропонувати загальні положення кваліфікації злочинів, пов'язаних із трансформацією співучасті:

1. Організовані злочинні об'єднання, його співучасник чи вчинений ними злочин до моменту трансформації є первинним, а після – трансформованим.

2. Кожен злочин, учинений до й після трансформації, підлягає самостійній кваліфікації з урахуванням характерних для нього ознак, форми співучасті та ролі співучасників. Отже, кваліфікація відбувається за сукупністю.

3. Під час кваліфікації трансформованого злочину необхідно врахувати окремі кримінально-правові ознаки первинного злочину. Наприклад, для того, щоб визнати трансформоване об'єднання стійким, необхідно врахувати попередню злочинну діяльність його учасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчиненні стійкими злочинними об'єднаннями : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 1. – С. 2–6.

2. Вознюк А. А. Трансформація злочинних об'єднань та її вплив на кваліфікацію злочинів / А. А. Вознюк // Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 5 лип. 2013 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 255–257.

3. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Жаровська Галина Петрівна. – К., 2004. – 211 с.

4. Задоя К. П. Спеціальні правила кваліфікації трансформації злочинної поведінки / К. П. Задоя // Адвокат. – 2012. – № 1 (136). – С. 42–44.

5. Задоя К. Юридична природа трансформації злочинної поведінки та правила її кваліфікації / К. Задоя // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 11. – С. 109–112.